

๒๒. นามรูปโดยนัยแห่งวิชาจรณะ

Mind and Matter Depended on Knowledge and Conduct

By Nithee Siripat – Siripat.com and Academiae Network. 2015

ความสำคัญของบทความ

ในหลักธรรมอันเกี่ยวข้องกับ “นามรูปแห่งขันธ ๕” ตามพระธรรมวินัยนี้ เป็นเรื่อง “สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง” ไม่เป็นอันซึ่งสรณะที่พึ่งได้แห่งชีวิต และยังประกอบด้วย “ทุกข์ตา ๓” หมายถึง ความเป็นทุกข์ ภาวะแห่งทุกข์ สภาพทุกข์ ความเป็นสภาพที่ทนได้ยากหรือคงอยู่ในภาวะเดิมไม่ได้ ได้แก่ (๑) “ทุกข์ทุกข์ตา” สภาพทุกข์คือทุกข์ หรือความเป็นทุกข์เพราะทุกข์ ได้แก่ ทุกขเวทนาทางกายก็ตาม ใจก็ตาม ซึ่งเป็นทุกข์อย่างที่ว่าเข้าใจสามัญ ตรงตามชื่อ ตามสภาพ (๒) “วิปริณามทุกข์ตา” ความเป็นทุกข์เพราะความแปรปรวน ได้แก่ ความสุข ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดความทุกข์เมื่อต้องเปลี่ยนแปลงแปรไปเป็นอย่างอื่น หรือ “กิเลสมาร” มารคือกิเลส กิเลสเป็นมารเพราะเป็นตัวก่อกำจัดและขัดขวางความดี ทำให้สัตว์ประสบความพินาศทั้งในปัจจุบันและอนาคต (๓) “สังขารทุกข์ตา” ความเป็นทุกข์เพราะเป็นสังขาร ได้แก่ ตัวสภาวะของสังขาร คือ (๑) *สังขารทั้งปวงซึ่งเกิดจากปัจจัยปรุงแต่ง* รูปธรรม ก็ตาม นามธรรม ก็ตาม [ได้ในคำว่า “สังขาร” ตามนัยของ อนิจจา วต สงขารฯ] ที่ถูกบีบคั้นด้วยการเกิดขึ้นและสลายไป ทำให้คงสภาพอยู่ไม่ได้ พร่องอยู่เสมอ และให้เกิดทุกข์แก่ผู้ยึดถือด้วยอุปาทาน ที่เรียกว่า “สังขตธรรม-สังขตสังขาร” หรือ “ขันธมาร” มารคือเบญจขันธ หรือ ขันธ ๕ เป็นมาร เพราะเป็นสภาพอันปัจจัยปรุงแต่ง มีความขัดแย้งกันเองอยู่ภายใน ไม่มั่นคงทนนาน เป็นภาระในการบริหาร ทั้งแปรปรวนเสื่อมโทรมไปเพราะ ชรา-พยาธิ เป็นต้น ล้วนรอนโอกาสมิให้บุคคลทำกิจการหน้าที่หรือบำเพ็ญคุณความดีได้เต็มปรารถนาอย่างแรง อาจถึงกับพรากโอกาสนั้น โดยสิ้นเชิง (๒) *สังขารคือสิ่งที่กรรมแต่งขึ้น* ได้แก่ รูปธรรม ก็ตาม นามธรรม ก็ตาม ในภูมิสามที่เกิดแต่ “กรรม” [กรรมภพ] ที่เรียกว่า “อภิสังขตสังขาร” หรือ และ (๓) *สังขารคือกรรมที่เป็นตัวการปรุงแต่ง* ได้แก่ กุศลเจตนา และอกุศลเจตนา ทั้งปวงในภูมิสาม ได้ในคำว่า “สังขาร” ตามหลักปฏิจางสมุปปาท คือ *สังขาร ๓-อภิสังขาร ๓* ที่เรียกว่า “อภิสังขารมกสังขาร” หรือ “อภิสังขารมาร” มารคืออภิสังขาร อภิสังขารเป็นมาร เพราะเป็นตัวปรุงแต่งกรรม นำให้เกิดชาติ ชรา เป็นต้น ขัดขวางมิให้หลุดพ้นไปจาก “สังสารทุกข์” เพราะฉะนั้น การทำลายระงับ “นามรูปโดยไตรลักษณ์” จึงเป็นปัญหาวิปัสสนาโดย “โสฬสญาณ-ญาณ ๑๖” ซึ่งจัดอยู่ใน “วิชา” [วิปัสสนาญาณ ๘ = ปัญญา] ที่ประกอบด้วย “รูปาวจรกุศลตลอดมานจิต” ที่ทำหน้าที่เป็น “สมาธิในวิปัสสนา-จิตตัววิปัสสนา” ซึ่งจัดอยู่ใน “จรณะ” [รูปฐาน ๔ = สมาธิ] ด้วยเหตุนี้ การปฏิบัติธรรมให้สมควรแก่ธรรมไม่ประกอบด้วย “มิจฉาทิฏฐิ” ความเห็นผิด ย่อมถึงพร้อมด้วย “วิชา” และ “จรณะ” ดังในคำว่า “วิชาจรณสมบุโณ” (ข้อ ๓ ในพุทธคุณ ๘) เป็นความเห็นที่ไม่ผิด “สัมมาทิฏฐิ” เพราะประกอบด้วยเหตุผลที่แสดงความจริงตามสภาพด้วยปัญญาโดย “โยนิโสมนสิการ” ในธรรมทั้งหลายแห่งสรรพสิ่งทั้งในทางโลกและทางธรรม.

บทความที่ ๒๒ ประจำปี ๒๕๕๘ – นามรูปโดยนัยแห่งวิชาจรณะ

พระพุทธเจ้าทรงประมวลองค์ความรู้แห่งพุทธะไว้อย่างแยกคาย ที่สามารถอธิบายธรรมได้ทุก ระดับชั้นที่จะเข้าถึงได้นับตั้งแต่ *อริยสาวก-อริยสาวิกา* ลงมาถึงเหล่าบรรดา *อุบาสก-อุบาสิกา* รวมทั้งสามัญชนทั่วไป-ผู้รู้-ครู-อาจารย์-นักวิชาการ-นักวิทยาศาสตร์-นักธุรกิจ หรือ ผู้เลื่อมใสศรัทธาในพระศาสนา ที่ต้องการขยายวงเขตพรหมแดนความรู้ให้ยิ่งใหญ่ที่เป็น “*สัจจธรรมตามหลักธรรมชาติ*” [กฎธรรมชาติ] อันเรียกว่า “*ปรมัตถ์-ปรมัตถสัจจะ*” ที่มีความหมายจริงโดยปรมัตถ์ ความหมายสูงสุด ความหมายที่แท้จริง สภาวะตามความหมายสูงสุด สภาวะที่มีในความหมายที่แท้จริง เป็นสภาวะธรรมที่เหนืออรรถบัญญัติใน “*สมมติสัจจะ*” ที่มีความหมายที่อิงกับกิเลสตัณหาของมนุษย์เป็นผู้กำหนด จริงโดยสมมติ คือ โดยความตกลงหมายรู้ร่วมกันของมนุษย์ โดยจำแนกประเด็นสำคัญออกเป็น ๒ ประการ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

(๑) เพื่อให้เกิด “*วิชา*” หมายถึง *ความรู้แจ้ง ความรู้วิเศษ* โดยนัยแห่งอภิญญา ดังนี้

(๑) “*วิชา ๓*” — *ความรู้แจ้ง ความรู้วิเศษ* ได้แก่ (๑) “*ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ*” ญาณเป็นเหตุระลึกขันธ์ที่อาศัยอยู่ในก่อนได้ หรือ ระลึกชาติได้ (๒) “*จุตูปปาตญาณ-ทิพพจักขุญาณ*” ญาณกำหนดรู้จุดและอุบัติแห่งสัตว์ทั้งหลาย อันเป็นไปตามกรรม เห็นการเวียนว่ายตายเกิดของสัตว์ทั้งหลาย (๓) “*आสวักขยญาณ*” ญาณหยั่งรู้ในธรรมเป็นที่สิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ความรู้ที่ทำให้สิ้นอาสวะ หรือ ความตรัสรู้

(๒) “*วิชา ๘*” — *ความรู้แจ้ง ความรู้วิเศษ* ได้แก่ (๑) “*วิปัสสนาญาณ*” ญาณในวิปัสสนา ญาณที่เป็นวิปัสสนา คือปัญญาที่พิจารณาเห็นสังขารคือนามรูปโดยไตรลักษณ์ มีต่างกันออกไปเป็นชั้นๆ ต่อเนื่องกัน (๒) “*มโนมยิทธิ*” ฤทธิ์สำเร็จด้วยใจ ฤทธิ์ทางใจ คือ นิรมิตกายอื่นออกจากกายนี้ ดุจชักไส้จากหญาปล้อง ชักดาบจากฝัก หรือชักงูออกจากคราบ (๓) “*อิทธิวิธา-อิทธิวิธี*” แสดงฤทธิ์ต่างๆ ได้ (๔) “*ทิพโสต*” หูทิพย์ (๕) “*เจโตปริยญาณ*” ความรู้ที่กำหนดใจผู้อื่นได้ (๖) “*ปุพเพนิวาสานุสสติ*” ระลึกชาติได้ (๗) “*ทิพพจักขุ*” ตาทิพย์ (๘) “*आสวักขยญาณ*” ความรู้ที่ทำให้สิ้นอาสวะ

(๓) “*อภิญญา ๖*” — *ความรู้ยิ่งยวด* ได้แก่ (๑) “*อิทธิวิธา-อิทธิวิธี*” ความรู้ที่ทำให้แสดงฤทธิ์ต่างๆ ได้ (๒) “*ทิพโสต*” ญาณที่ทำให้มีหูทิพย์ (๓) “*เจโตปริยญาณ*” ญาณที่ให้กำหนดใจคนอื่นได้ (๔) “*ปุพเพนิวาสานุสสติ*” ญาณที่ทำให้ระลึกชาติได้ (๕) “*ทิพพจักขุ*” ญาณที่ทำให้มีตาทิพย์ (๖) “*आสวักขยญาณ*” ญาณที่ทำให้อาสวะสิ้นไป

(๔) “*วิปัสสนาญาณ ๘*” — *ญาณในวิปัสสนา* ญาณที่เป็นวิปัสสนา คือ ปัญญาที่พิจารณาเห็นสังขารคือนามรูปโดยไตรลักษณ์ มีต่างกันออกไปเป็นชั้นๆ ต่อเนื่องกัน ได้แก่ (๑) “*อุท্থัพพยานุปีสสนาญาณ*” ญาณตามเห็นความเกิดและความดับแห่งนามรูป (๒) “*ภังคานุปีสสนาญาณ*”

ญาณตามเห็นจำเพาะความคับแค้นขึ้นมา (๓) “ภยตูปัญฐานญาณ” ญาณอันมองเห็นสังขารปรากฏเป็นของน่ากลัว (๔) “อาทินวานุปัสสนาญาณ” ญาณคำนึงเห็นโทษ (๕) “นิพพิทานุปัสสนาญาณ” ญาณคำนึงเห็นด้วยความหน่าย (๖) “มูญจิตุกัมยตาญาณ” ญาณหยั่งรู้อันให้ใคร่จะพ้นไปเสีย (๗) “ปฏิบัติสังขานุปัสสนาญาณ” ญาณอันพิจารณาทบทวนเพื่อจะหาทาง (๘) “สังขารเปกขาญาณ” ญาณอันเป็นไปโดยความเป็นกลางต่อสังขาร (๙) “สัจจานุโลมิกญาณ” ญาณเป็นไปโดยควรแก่การหยั่งรู้อริยสัจ

(๕) “มโนมยิทธิ” — ฤทธิ์ทางใจ คือ นิรมิตกายอื่นออกจากกายนี้ได้ เหมือนชักดาบออกจากฝักหรืองูออกจากคราบ

(๒) เพื่อเป็น “จรณะ” [จรณะ ๑๕] หมายถึง หนทาง ความประพฤติ ปฏิบัติ ข้อมปฏิบัติโดยนัยแห่งอริยจิตต์อันเป็นทางบรรลู่ถึง “วิชา” หรือ “นิพพาน” ที่เรียกว่าอีกอย่างว่า “เสขปฏิบัติ” คือ ข้อมปฏิบัติอันเป็นทางดำเนินของพระเสขะ ๑๕ ประการ ดังนี้

(๑) “ศีลสัมปทา” คือ ความถึงพร้อมด้วยศีล นั่นคือ ประพฤติถูกต้องดั่งงาม สำรวมในพระปาฏิโมกข์ มีมารยาทเรียบร้อย ประพฤติเคร่งครัดในสิกขาบททั้งหลาย

(๒) “อปปณณกปฏิบัติ ๓” หมายถึง ข้อมปฏิบัติที่ไม่ผิด ปฏิบัติที่เป็นส่วนแก่นสารเนื้อแท้ ซึ่งจะนำผู้ปฏิบัติให้ถึงความเจริญงอกงามในธรรม เป็นผู้ดำเนินอยู่ในแนวทางแห่งความปลอดภัยจากทุกข้ออย่างแน่นอน ไม่ผิดพลาด ได้แก่ (๑) “อินทริยสังวร” คือ การสำรวมอินทริย์ ด้วยการระวังไม่ให้บาปอกุศลธรรมครอบงำใจ เมื่อรับรู้อารมณ์ด้วยอินทริย์ทั้ง ๖ [ตา-หู-จมูก-ลิ้น-กาย-ใจ] (๒) “โภชนมัตตัญญูตา” คือ ความรู้จักประมาณในการบริโภค ด้วยการรู้จักพิจารณารับประทานอาหารเพื่อหล่อเลี้ยงร่างกายให้ทำกิจให้ชีวิตผาสุก มิใช่เพื่อสนุกสนานมัวเมา (๓) “ชาคริยานุโยค” คือ การหมั่นประกอบความดี ไม่เห็นแก่นอน คือ ยันหมั่นเพียรตื่นตัวอยู่เป็นนิตย์ ชำระจิตมิให้มีนิวรณ์ พร้อมเสมอทุกเวลาที่จะปฏิบัติกิจให้ก้าวหน้าต่อไป

(๓) “สัทธรรม ๗” (ข้อ ๑ ในสัพปริสธรรม ๘) หมายถึง ธรรมที่ดี ธรรมที่แท้ ธรรมของคนดี ธรรมของสัตบุรุษ ได้แก่ (๑) มีศรัทธา (๒) มีhiri (๓) มีโศตตปปะ (๔) เป็นพหูสูต (๕) มีความเพียรอันปรารถแล้ว (๖) มีสติมั่นคง (๗) มีปัญญา

(๔) “ฌาน ๔” หมายถึง ภาวะจิตที่เพ่งอารมณ์จนแน่วแน่ในรูปฌาน ฌานมีรูปธรรมเป็นอารมณ์ ฌานที่เป็นรูปาวจร ได้แก่ (๑) “ปฐมฌาน” คือ ฌานที่ ๑ มีองค์ ๕ ได้แก่ วิตก-วิจาร์-ปีติ-สุข-เอกกคตา (๒) “ทุติยฌาน” คือ ฌานที่ ๒ มีองค์ ๓ ได้แก่ ปีติ-สุข-เอกกคตา (๓) “ตติยฌาน” คือ ฌานที่ ๓ มีองค์ ๒ ได้แก่ สุข-เอกกคตา (๔) “จตุตถฌาน” คือ ฌานที่ ๔ มีองค์ ๒ ได้แก่ อุเบกขา-เอกกคตา

สำหรับ คำว่า “นามรูป” หมายถึง นามธรรม และ รูปธรรม ทั้งหลายตามกำหนดธรรมคาซึ่งเป็นความจริงของสรรพสิ่งทั้งหลาย โดยให้พิจารณาตาม “ปรหมัตถธรรม ๔” ได้แก่ “จิต-เจตสิก-รูป-นิพพาน” ฉะนั้น ในส่วนประการแรกชื่อว่า “นามธรรม” [Mentality] หมายถึง สิ่งที่ไม่มรูปร่าง คือรู้ไม่ได้ทางประสาทสัมผัสทั้ง ๕ [อินทรี ๕] ได้แก่ ตา-หู-จมูก-ลิ้น-กาย แต่รู้ได้ด้วยใจ ที่เรียกว่า “นามขันธ ๔” ได้แก่ เวทนา-สัญญา-สังขาร-วิญญาณ หรือ “อรูปธรรม” [Incorporeality] ได้แก่ นามขันธ ๔ และ นิพพาน ดังนี้

(๑) “เวทนา-สัญญา-สังขาร” เรียกว่า “เจตสิก-กองเจตสิก” หรือ “นามกาย-กองแห่งนามธรรม” หมายถึง เจตสิกทั้งหลาย นั่นคือ “เจตสิก ๕๒” หมายถึง ธรรมที่ประกอบกับจิต สภาวะธรรมที่เกิดดับพร้อมกับจิต มีอารมณ์และวัตถุที่อาศัยเดียวกันกับจิต อาการและคุณสมบัติต่างๆ ของจิต เช่น ความโลภ ความโกรธ ความหลง สรทธา เมตตา สติ ปัญญา เป็นต้น โดยจัดจำแนกออกเป็น อัญญาสมานาเจตสิก ๑๓ อกุศลเจตสิก ๑๔ โสภณเจตสิก ๒๕ แต่ถ้าจัดโดย “ขันธ ๕” นั้น “เจตสิก” ก็คือ เวทนาขันธ สัญญาขันธ และสังขารขันธ นั่นเอง

(๒) “วิญญาณ” [มโนวิญญาณ] เรียกว่า “จิต-จิตต์-จิต ๘๕” หมายถึง ธรรมชาติที่รู้อารมณ์-สภาพที่นึกคิด-ความคิด-ใจ-วิญญาณ “จิต” มีไวพจน์ คือ คำที่ต่างเพียงรูป แต่มีความหมายเหมือนกันหรือคล้ายกัน ใช้แทนกันได้หลายคำ เช่น มโน-มานัส-หทัย-บัณฑร-มนายตนะ-มโนทรี-และ-วิญญาณ เป็นต้น ตามหลักฝ่ายอภิธรรม จำแนกจิตเป็น ๘๕ [หรือพิสดารเป็น ๑๒๑] แบ่ง โดยชาติ เป็นอกุศลจิต ๑๒ กุศลจิต ๒๑ [พิสดารเป็น ๓๗] วิปากจิต ๓๖ [๕๒] และ กิริยาจิต ๒๐ แต่ถ้าแบ่งโดยภูมิเป็น กามาวจรจิต ๕๔ รูปาวจรจิต ๑๕ อรูปาวจรจิต ๑๒ และโลกุตตรจิต ๘ [พิสดารเป็น ๔๐] นอกจากนี้ ยังมีคำว่า “จิตตูปบาท” [จิต-ตูป-บาท] เปรียบเทียบกับ “อุปปนธรรม” คือ จิตที่เกิดขึ้นโดยอาศัยสาเหตุนั้นๆ หมายถึง ความเกิดขึ้นแห่งจิต นั่นคือ จิตพร้อมทั้งเจตสิกที่ประกอบอยู่ด้วย ซึ่งเกิดขึ้นครั้งหนึ่งๆ การเกิดความคิดผุดขึ้น ความคิดที่ผุดขึ้น

ส่วนประการหลังตามนัยความจริงของ คำว่า “รูปธรรม” [Corporeality] หมายถึง สิ่งที่มีรูป สิ่งที่เป็นรูป สภาวะที่เป็นรูป ได้แก่ รูปขันธทั้งหมด [รูป ๒๘] หรือ “รูปกาย” คือ ประชุมแห่งรูปธรรม กายที่เป็นส่วนรูป โดยใจความ ได้แก่ “รูปขันธ” หรือ “ร่างกาย” หมายถึง (๑) กอรูป ส่วนที่เป็นรูป ร่างกาย พฤติกรรม และคุณสมบัติต่างๆ ของส่วนที่เป็นร่างกาย (๒) ส่วนประกอบฝ่าย “รูปธรรม” ทั้งหมด สิ่งที่เป็นร่างกายพร้อมทั้งคุณและอาการ [อุปาทายรูป] อนึ่ง ให้พิจารณาในรายละเอียดของคำว่า “รูป” [Material Qualities] หมายถึง (๑) สิ่งที่ต้องสลายไปเพราะปัจจัยต่างๆ อันขัดแย้ง สิ่งที่เป็นรูปร่างพร้อมทั้งลักษณะอาการของมัน ในส่วน “ร่างกาย” นั้น จำแนกเป็น “รูป ๒๘” ได้แก่ “มหาภูต ๔-ธาตุ ๔” และ “อุปาทายรูป ๒๔” [= รูปขันธในขันธ ๕] (๒) อารมณ์ที่รู้ได้ด้วยจักขุ สิ่งปรากฏแก่ตา (ข้อ ๑ ในอารมณ์ ๖ หรือในอายตนะภายนอก ๖) อย่างไรก็ตาม ให้พิจารณาตามนัยสำคัญของ คำว่า “รูป ๒๘” ดังนี้

“รูป ๒๘” หมายถึง *รูปธรรมทั้งหมดในรูปจันท์* โดยจำแนกออกไปตามนัยแห่งอภิธรรมเป็น ๒๘ อย่าง จัดเป็นองค์ความรู้หลักๆ ๒ ประเภท คือ *มหาภูตรูป* กับ *อุปาทายรูป* ดังนี้

(๑) “มหาภูต ๔-ภูตรูป ๔” หมายถึง *รูปใหญ่ รูปต้นเดิม* คือ “ธาตุ ๔” ได้แก่ *ปฐวี-อาโป-เตโช-และ-วาโย* ที่เรียกสามัญว่า “*ดิน-น้ำ-ไฟ-ลม*” ซึ่งจะช่วยให้สำเร็จประโยชน์ ในการเจริญกรรมฐาน แต่ในความหมายที่แท้จริง [ปรมัตตสังจะ] ธาตุเหล่านี้เป็น *สภาวะพื้นฐานที่มีอยู่ในรูปธรรมทุกอย่าง* เช่น ปฐวีธาตุ คือ “ดิน” นั้น มีอยู่ในรูปธรรมตามธรรมชาติ หรือแม้แต่ “*อาโปธาตุ*” คือ “น้ำ” ก็เป็นสภาวะที่สัมผัสด้วยกายไม่ได้ [เราไม่สามารถรับรู้อาโปธาตุด้วยประสาททั้ง ๕ แต่ธาตุทั้ง ๔ เป็น “*สุขุมรูป*” ที่รู้ด้วย “*มโน*”] และ “*อาโป*” นั้นก็มีอยู่ในรูปธรรมทั่วไป แม้แต่ในก้อนหินแห้ง ในก้อนเหล็กร้อน และในแผ่นพลาสติก ดังนี้ เป็นต้น ดังนั้น จึงนิยมจำแนก “ธาตุ ๔” ตามความหมายที่ใช้ในระดับต่างๆ ดังนี้ (๑) เป็นธาตุในความหมายที่แท้โดยลักษณะ [ลักษณะ] (๒) ธาตุในสภาพมีสิ่งประกอบปรุงแต่งที่มนุษย์เข้าถึงเกี่ยวข้องตลอดจนใช้งานใช้การซึ่งถือเป็นธาตุอย่างนั้นๆ ตามลักษณะเด่นที่ปรากฏ [สัมภาร] (๓) ธาตุในความหมายที่ใช้เป็นอารมณ์ในการเจริญกรรมฐาน [นิमित-อารมณ์] และ (๔) ธาตุในความหมายตามทีสมมติเรียกกัน [สมมติ] ดังต่อไปนี้

(๑) *ปฐวีธาตุ ๔* อย่าง คือ (๑) “*ลักษณะปฐวี*” ปฐวีโดยลักษณะ ได้แก่ ภาวะแข็งแรงแผ่ไป เป็นที่ตั้งอาศัยให้ปรากฏตัวของประจรรูปที่เกิดรวม หรือเรียกว่า *ปรมัตตปฐวี-กักขทปฐวี* (๒) “*สัมภารปฐวี*” ปฐวีโดยพร้อมด้วยเครื่องประกอบภายในกาย เช่น *ผม-ขน-เล็บ-ฟัน-หนัง* ภายนอกกาย เช่น *ทอง-เงิน-เหล็ก-กรวด-หิน-ดิน-ทราย-ศิลา-ภูเขา* (๓) “*อารมณ์ปฐวี*” ปฐวีโดยเป็นอารมณ์ คือ “*ดินเป็นอารมณ์ในกรรมฐาน*” โดยเฉพาะมุ่งเอา “*ปฐวีกสิณ*” ที่เป็น “*ปฐีกาคนิमित*” หรือเรียกว่า *นิमितตปฐวี-กสิณปฐวี* (๔) “*สมมติปฐวี*” ปฐวีโดยสมมติเรียกกันไปตามที่ตกลงบัญญัติ [สมมตติสังจะ] เช่น *ที่นับถือแผ่นดินเป็นเทวดา* เรียกว่า *แม่พระธรณี* หรือเรียกว่า *บัญญัติปฐวี*

(๒) *อาโปธาตุ ๔* อย่าง คือ (๑) “*ลักษณะอาโป*” อาโปโดยลักษณะ ได้แก่ ภาวะไหลซ่าน เือบอาบ ซาบซึม เกาะกุม หรือเรียกว่า *ปรมัตตอาโป* (๒) “*สัมภารอาโป*” อาโปโดยพร้อมด้วยเครื่องประกอบภายในกาย เช่น *ดี-เสมหะ-หนอง-เลือด-เหงื่อ* ภายนอกกาย เช่น *น้ำดื่ม-น้ำชา-น้ำยา-น้ำผลไม้-น้ำฝน-น้ำผึ้ง-น้ำตาล-ห้วยละหาน-แม่น้ำ-คลอง-บึง* (๓) “*อารมณ์อาโป*” อาโปโดยเป็นอารมณ์ คือ “*น้ำที่เป็นนิमितในกรรมฐาน*” หรือเรียกว่า *นิमितตอาโป-กสิณอาโป* (๔) “*สมมติอาโป*” อาโปโดยสมมติเรียกกันไปตามที่ตกลงบัญญัติ เช่น *ที่นับถือน้ำเป็นเทวดา* เรียกว่า *แม่พระคงคา-พระพิรุณ* เป็นต้น หรือเรียกว่า *บัญญัติอาโป*

(๓) **เตโชธาตุ ๔** อย่าง คือ (๑) **“ลักษณะเตโช”** เตโชโดยลักษณะ ได้แก่ สภาวะที่ร้อน ความร้อน ภาวะที่แผดเผา สภาวะที่ทำให้ย่อยสลาย หรือเรียกว่า **ปรมัตตเตโช** (๒) **“สัมภารเตโช”** เตโชโดยพร้อมด้วยเครื่องประกอบ ภายในกาย เช่น **ไอร้อนของร่างกาย-ไฟที่เผาผลาญย่อยอาหาร-ไฟที่ทำให้ทรุดโทรม** ภายนอกกาย เช่น **ไฟถ่าน-ไฟฟืน-ไฟน้ำมัน-ไฟป่า-ไฟหญ้า-ไฟฟ้า-ไอแดด** (๓) **“อารัมมณเตโช”** เตโชโดยเป็นอารมณ์ คือ **“ไฟที่เป็นนิमितในกรรมฐาน”** หรือเรียกว่า **นิमितเตโช-กสิณเตโช** (๔) **“สมมติเตโช”** เตโชโดยสมมติเรียกกันไปตามที่ตกลงบัญญัติ เช่น **ที่นับถือไฟเป็นเทวดา** เรียกว่า **แม่พระเพลิง-พระอัคนีเทพ** เป็นต้น หรือเรียกว่า **บัญญัติเตโช**

(๔) **วาโยธาตุ ๔** อย่าง คือ (๑) **“ลักษณะวาโย”** วาโยโดยลักษณะ ได้แก่ สภาวะที่สั้นไหว คำจูน เครื่องตั้ง หรือเรียกว่า **ปรมัตตวาโย** (๒) **“สัมภารวาโย”** วาโยโดยพร้อมด้วยเครื่องประกอบ ภายในกาย เช่น **ลมหายใจ-ลมในท้อง-ลมในไส้-ลมหนาว-ลมเรอ** ภายนอกกาย เช่น **ลมพัด-ลม-ลมสุบยางรถ-ลมเป่าไฟให้โชน-ลมร้อน-ลมหนาว-ลมพายุ-ลมฝน-ลมเหนือ-ลมใต้** (๓) **“อารัมมณวาโย”** วาโยโดยเป็นอารมณ์ คือ **“ลมที่เป็นนิमितในกรรมฐาน”** หรือเรียกว่า **นิमितวาโย-กสิณวาโย** (๔) **“สมมติวาโย”** วาโยโดยสมมติเรียกกันไปตามที่ตกลงบัญญัติ เช่น **ที่นับถือลมเป็นเทวดา** เรียกว่า **พระมารุต-พระพาย** เป็นต้น หรือเรียกว่า **บัญญัติวาโย**

(๒) **“อุปาทายรูป ๒๔”** [อุปาทายรูป ๒๔] หมายถึง **รูปอาศัย รูปที่เป็นไปโดยอาศัยมหาธาตุทั้ง ๔ รูปที่เกิดสืบเนื่องจากมหาธาตุ อากาของภูตรูป หรือ คุณและอาการแห่งมหาธาตุ** ดังนี้

(๑) **“ประสาท ๕-ปสาทรูป ๕”** คือ รูปที่เป็นประสาทสำหรับรับอารมณ์ ได้แก่ **จักขุ-ตา โสถ-หู ฆานะ-จมูก ชิวหา-ลิ้น กาย-กายสัมผัส มโน-ใจ**

(๒) **“โคจรรูป ๕-วิสัยรูป ๕”** [รูปที่เป็นอารมณ์] คือ รูปที่เป็นอารมณ์หรือแดนรับรู้ของอินทรีย์ ได้แก่ **รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ** [โผฏฐัพพะไม่นับเข้าจำนวน เพราะตรงกับปฏิวัติเตโชวาโย ซึ่งเป็นมหาภูตรูป]

(๓) **“ภารูป ๒”** คือ รูปที่เป็นภาวะแห่งเพศ ได้แก่ **อิตถีภาวะ-ความเป็นหญิง และ ปุริสภาวะ-ความเป็นชาย**

(๔) **“หทัยรูป ๑”** คือ รูปคือหทัย ได้แก่ **หทัยวัตถุ-หัวใจ**

(๕) **“ชีวิตรูป ๑”** คือ รูปที่เป็นชีวิต ได้แก่ **ชีวิตินทรีย์-ภาวะที่รักษารูปให้เป็นอยู่**

(๖) **“อาหารรูป ๑”** คือ รูปคืออาหาร ได้แก่ **กวมพิการาหาร-อาหารที่กินเกิดเป็น โอลาหรือคำข้าว**

(๗) **“ปริจเฉทรูป ๑”** คือ รูปที่กำหนดเทศะ ได้แก่ **อากาศธาตุ-ช่องว่าง**

(๘) **“วิญญูติรูป ๒”** คือ รูปคือการเคลื่อนไหวให้รู้ความหมาย ได้แก่ **กายวิญญูติ-เคลื่อนไหว กายให้รู้ความ วิจิวิญญูติ-เคลื่อนไหวจากให้รู้ความ** คือพูด

(๕) “**วិการรูป ๕**” คือ อาการดัดแปลงต่างๆ รูปคืออาการที่ดัดแปลงทำให้แปลกให้พิเศษได้ ได้แก่ *สหุตา-ความเบา มุหุตา-ความอ่อน กัมมัญญตา-ความควรแก่งาน* [อีก ๒ คือ วิญญูติรูป ๒ นั้นเอง ไม่นับอีก]

(๑๐) “**ลักขณรูป ๔**” คือ รูปคือลักษณะหรืออาการเป็นเครื่องกำหนด ได้แก่ *อุปยะ-ความเติบโตขึ้นได้ สันตติ-สืบต่อได้ ชรตา-ทรุดโทรมได้ อนิจจตา-ความสลายไม่ยั่งยืน* [นับ โคจรรูปเพียง ๔ วิการรูปเพียง ๓ จึงได้ ๒๔]

นอกจากนี้ ยังต้องเข้าใจถึงองค์ประกอบทางด้าน “**โครงสร้างของรูประดับอนุย่อย**” [Molecular Subatomic Structure or Nanotechnology] ที่เรียกว่า “**กลาป**” [กะ-หลาป] หมายถึง **หน่วยรวมเล็กที่สุด หน่วยรวมรูปธรรมที่เล็กที่สุด** ซึ่งมีองค์ประกอบที่จำเพาะแน่นอนมารวมกันขึ้น อันเป็นส่วนย่อยของรูปธรรมประเภทนั้นๆ โดยที่องค์ประกอบทั้งหมดมี “**สหุตติ**” คือ มีความเป็นไปร่วมกัน (๑) ทั้งเกิดขึ้นด้วยกันพร้อมเป็นอันเดียว [เอกุปปาตะ] (๒) ทั้งดับด้วยกันพร้อมเป็นอันเดียว [เอกนิโรธะ] และ (๓) มีมหาภูตรูปเป็นที่อาศัยร่วมกันเป็นอันเดียว [เอกนิสสยะ] ตามหลักทางอภิธรรมนั้น “**หน่วยรวมรูปธรรมที่เล็กที่สุด**” ที่เป็นหน่วยย่อยพื้นฐานของรูปธรรมทั้งปวง [Materialism] ได้แก่ “**สุทฐัญญุกกลาป**” [หน่วยรวมหมวด ๘ ล้วน] คือ “**กลาป**” ซึ่งประกอบด้วย “**อวินิพโกครูป ๘**” [รูปธรรมแปดอย่างที่มิอยู่ด้วยกันเป็นประจำเสมอไป ไม่สามารถแยกปราศออกจากกันได้] นั้นเป็นแกนยื่นพื้น อันได้แก่ “**ปฐวี-อาโป-เตโช-วาโย-วัณณะ-คันธะ-รสะ-โอชา**”

เพราะฉะนั้น ในทางธรรมนั้น เมื่อกล่าวถึง คำว่า “**นามรูป**” จึงแสดงนัยถึง “**เบญจขันธ์-ขันธ์ ๕**” หมายถึง (๑) กองแห่งรูปธรรมและนามธรรมทั้ง ๕ หมวด ที่ประชุมกันเข้าเป็นหน่วยรวม โดยบัญญัติเรียกว่า สัตว์บุคคล ตัวตน เรา-เขา เป็นต้น (๒) ส่วนประกอบ ๕ อย่างที่รวมเข้าเป็นชีวิต [จิตวิญญาณ] ดังนี้

- (๑) “**รูปขันธ์**” กองรูป ส่วนที่เป็นรูป ร่างกาย พฤติกรรม และคุณสมบัติต่างๆ ของส่วนที่เป็นร่างกาย ส่วนประกอบฝ่ายรูปธรรมทั้งหมด สิ่งที่เป็นร่างพร้อมทั้งคุณและอาการ
- (๒) “**เวทนาขันธ์**” กองเวทนา ส่วนที่เป็นการเสวยรสอารมณ์ ความรู้สึก สุข ทุกข์ หรือเฉยๆ
- (๓) “**สัญญาขันธ์**” กองสัญญา ส่วนที่เป็นความกำหนดหมายให้จำอารมณ์นั้นๆ ได้ ความกำหนดได้หมายรู้ในอารมณ์ ๖ เช่นว่า ขาว เขียว ดำ แดง ดี ชั่ว สุข ทุกข์ เป็นต้น
- (๔) “**สังขารขันธ์**” กองสังขาร ส่วนที่เป็นความปรุงแต่ง สภาพที่ปรุงแต่งจิตให้ดีหรือชั่วหรือเป็นกลางๆ คุณสมบัติต่างๆ ของจิต มีเจตนาเป็นตัวนำ ที่ปรุงแต่งคุณภาพของจิต ให้เป็นธรรมใน ๓ อย่าง ได้แก่ *กุศล-อกุศล-อัพยาทุกต*
- (๕) “**วิญญาณขันธ์**” กองวิญญาณ ส่วนที่เป็นความรู้แจ้งอารมณ์ ความรู้อารมณ์ทางอายตนะทั้ง ๖ [อินทรีย์ ๖] มีการเห็นรูป-การได้ยินเสียง-การได้กลิ่น-การรับรส-การสัมผัสด้วยกายใน โภภุฏัพพะ-การรู้แจ้งในธรรมารมณ์ ได้แก่ วิญญาณ ๖

ฉะนั้น ในการเกิดกรรมขึ้นด้วยเหตุปัจจัยจากอกุศลกรรม คือ “อวิชชาสวะ-อวิชชานิวรณ์-อวิชชาสังโยชน์ [อวิชชาสังโยชน์] -อวิชาโยคะ-อวิชโฆมะ-อวิชชานุสัย-อวิชาปริยฐาน-อวิชาสังคิ [ลิมคืออวิชา]” นั่นคือ “อวิชาเป็นสังขตะ” หรือ “อวิชาเป็นสังสารนัยิกา” [ตัวนำสังสาระในหลักปฏิบัติสมุปปาต] ซึ่งหมายถึง “สังกิลส” หมายถึง ความเศร้าหมอง ความสกปรก สิ่งที่ทำให้ใจให้เศร้าหมอง เป็นกรรมที่อยู่ใน “หวนภาค” คือ ในฝ่ายข้างเลื่อม [อกุศลกรรม] ธรรมจำพวกที่ทำให้ตกต่ำ เลื่อมทรม เป็นทุกข์ เช่น โยนิโสมนสิการ-อคติ-ตัณหา-มานะ-ทิฎฐิ-อวิชา หรือ อกุศลผลวิบากที่เกิดขึ้นโดยมี “อวิชา” อันเป็น “รากเหง้าแห่งทุกข์” นั่นคือ “ต้นเหตุของวงจรแห่งทุกข์” ได้แก่ “กิลส-กรรม-และ-วิบาก” ซึ่งเรียกว่า “วัฏฏะ ๓” ดังนี้

- (๑) “กิลสวัฏฏ์” ประกอบด้วย อวิชา-ตัณหา-อุปาทาน
- (๒) “กรรมวัฏฏ์” ประกอบด้วย สังขาร-ภพ
- (๓) “วิปากวัฏฏ์” ประกอบด้วย วิญญาณ-นามรูป-สพายนะ-ผัสสะ-เวทนา-ชาติ-ชรามณะ-โสกะ-ปริเทวะ-ทุกข์-โทมนัส-อุปายาส

กล่าวโดยย่อ กิลสเป็นเหตุให้ทำกรรม เมื่อทำกรรมก็ได้รับ “วิบาก” คือ ผลของกรรมนั้น อันเป็นปัจจัยให้เกิด “กิลส” แล้วทำ “กรรม” หมุนเวียนต่อไปอีกตาม “กฎแห่งกรรม” เพราะฉะนั้น “นามรูป” จึงเป็น “ผลวิบากแห่งอกุศล” ที่เกิดจาก “อวิชา” ในขณะเดียวกัน การพิจารณาในทางธรรม คือ “สภาวะธรรมแห่งกรรมฐาน” [อารมณในกรรมฐาน] หมายถึง การวิเคราะห์พินิจพิจารณาความเป็นจริงตามสภาพโดย “กฎธรรมชาติ” [Natural Law] เพื่อลงความเห็นเป็นข้อสรุปทั่วไปที่เป็นสากล [Universality] คือ ความจริงที่เป็นไปตามสภาพไม่ได้มีเจตนาเข้าไปปรุงแต่ง โดย “ปรมัตต์” [ปรมัตตธรรม-ปรมัตตสัจจะ] แต่ในความหมายทางโลก เรียกว่า “ทฤษฎี” [Theory] หมายถึง ข้อสรุปที่ผ่านการพิสูจน์ด้วยหลักฐานว่าเป็น “สัจธรรม” นั่นคือ ความจริงที่ผ่านขั้นตอนการพิสูจน์แล้วตาม “ข้อสมมติฐาน” [Hypothesis] ที่ตั้งไว้ ฉะนั้น “ทฤษฎี” ดังกล่าวนั้น ยังไม่เป็น “ปรมัตตสัจจะ” [Absolute Truths ซึ่งในทางธรรมหมายถึง “โลกุตตรปัญญา”] เพียงแต่เป็นความจริงตามบัญญัติ [“สมมติสัจจะ”] โดยขั้นตอนการแสวงหาความรู้ด้วยระเบียบวิธีวิจัยในทางโลก นั่นคือ “จินตตามยปัญญา-สุตมยปัญญา” คือ สื่อนิ่งในตนด้วย “โยนิโสมนสิการ” กับ “ปรโตโฆสะ” ด้วยเหตุนี้ จึงเป็น “ความคิดเห็นหรือความเชื่อ” ที่งอนแง่น ไม่มั่นคง ไม่เสถียร ไม่ใช่สัจจะที่พึง ไม่เป็น “อริยสัจธรรม” [อริยสัจ ๔] จึงมีการพิสูจน์ล้มล้าง “ทฤษฎี” ดังกล่าวนั้นได้ ในการเจริญวิปัสสนาก็เช่นเดียวกัน สภาวะธรรมที่พิจารณาอยู่นั้น ถือเป็น “สังขตะ-สังขตธรรม” [นามรูปที่มีกิลสตัณหาครอบงำ] จึงต้องเห็นความจริงใน “นามรูปโดยไตรลักษณ์” เพื่อยกจิตใจให้เด่นไปถึง “อสังขตะ-อสังขตธรรม” [โลกุตตรธรรม ๘ = มรรค ๔-ผล ๔-นิพพาน ๑] ในทางธรรมนั้น คำว่า “ทฤษฎี” หมายถึง “ปรมัตตสัจจะ” ตามหลักการขององค์ความรู้ในพระอภิธรรม นั่นคือ สภาวะตามความหมายสูงสุด หรือ สภาวะที่มีในความหมายที่แท้จริงอย่างมั่นคงไม่แปรเปลี่ยนเป็นอื่น นั่นคือ “สภาวะธรรม-ปรมัตตธรรม” [ปรมัตตธรรม ๔] ดังนี้

“ปรมัตตธรรม ๔” หมายถึง *สภาวะที่มีอยู่โดยปรมาตม์ สิ่งที่เป็นจริงโดยความหมายสูงสุด* โดยนิยามตามหลัก อภิธรรม ให้พิจารณาทบทวนตามนิยามของ “นามรูป” ดังที่บรรยายมาแล้วข้างต้น ที่ผู้ปฏิบัติธรรมทั้งหลาย จักต้องจดจำให้ได้ทั้งหมด เพื่อใช้เป็นฐานข้อมูลในการเจริญภาวนาในส่วนวิปัสสนากัมมัฏฐาน ได้แก่

- (๑) “จิต” [จิต ๘๕] สภาวะที่คิด ภาวะที่รู้แจ้งอารมณ์
- (๒) “เจตสิก” [เจตสิก ๕๒] สภาวะที่ประกอบกับจิต คุณสมบัติและอาการของจิต
- (๓) “รูป” [รูป ๒๘] สภาวะที่เป็นร่าง พร้อมทั้งคุณและอาการ
- (๔) “นิพพาน” [นิพพาน ๒] สภาวะที่สิ้นกิเลสและทุกข์ทั้งปวง สภาวะที่ปราศจากค้นหา สภาวะที่ดับกิเลสและกองทุกข์แล้ว ภาวะที่เป็นสุขสูงสุด เพราะไร้กิเลสไร้ทุกข์ เป็นอิสรภาพสมบูรณ์ ได้แก่ (๑) “สอุปาทิเสสนิพพาน” นิพพานยังมีอุปาทิเหลือ (๒) “อนุปาทิเสสนิพพาน” นิพพานไม่มีอุปาทิเหลือ

ฉะนั้น “ธรรม-สภาวะธรรม” ทั้งหลายที่พิจารณาในภูมิแห่งวิปัสสนากัมมัฏฐานนั้น หมายถึง “สังขตธรรม” นั่นคือ สิ่งที่ปัจจัยปรุงแต่ง สภาวะที่เกิดแต่เหตุทั้งปวง คือ “ขันธ ๕” ทั้งหมดที่ครอบงำด้วยเจตนาหรือกิเลสทั้งหลาย หรือ ธรรมที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งขึ้น [“สังขตะ” คือ สิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง สิ่งที่เกิดจากเหตุปัจจัยแต่งขึ้น] ที่เรียกว่า “สังขตสังขาร” หมายถึง “สังขารคือสังขตธรรม” ได้แก่ สิ่งทั้งปวงที่เกิดจากปัจจัยปรุงแต่ง รูปธรรมก็ตามนามธรรมก็ตาม ตรงกับ “สังขาร” ดังในคำว่า “อนิจจา วต สงฺขารา” คือ *สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง* ดังนี้เป็นต้น กล่าวโดยย่อ ย่อมหมายถึง “นามรูป-ขันธ ๕” ที่ประกอบด้วย “ทุกข์” ที่บุคคลเข้าไปถือมั่นยึดมั่นเป็นสภาวะ [โลกธรรม ๘] ที่เรียกว่า “อุปาทานขันธ” หรือ “อุปาทานขันธ ๕ เป็นทุกข์” หรือตามนัยแห่งคำว่า “อุปาทิ” หมายถึง (๑) *สภาวะที่ถูกกรรมกิเลสถือครอง สภาวะที่ถูกอุปาทานยึดไว้มั่น* เรียกว่า “เบญจขันธ-ขันธ ๕” (๒) *กิเลสเป็นเหตุถือมั่น ความยึดติดถือมั่น* เรียกว่า “อุปาทาน” ในขั้นสุดท้าย ที่เป็นภาระใหญ่หลวงของผู้ปฏิบัติธรรม คือ “การทูปขันธ ๕-การระเบิดขันธ ๕-การเจริญภูมิจิตตวิปัสสนา-การเจริญวิปัสสนาญาณ ๘” [“วิปัสสนาญาณ ๘” หมายถึง ญาณที่นับเข้าในวิปัสสนาหรือญาณที่จัดเป็นวิปัสสนา ได้แก่ (๑) “อุทยัพพทานุปัสสนาญาณ” ญาณอันตามเห็นความเกิดและความดับไปแห่งขันธ ๕ (๒) “ภังคานุปัสสนาญาณ” ญาณอันตามเห็นความสลายไปหมดของสังขารทั้งหลาย (๓) “ภยคุปฏฐานญาณ” ญาณอันมองเห็นสังขารปรากฏเป็นของน่ากลัว (๔) “อาทีนวานุปัสสนาญาณ” ญาณอันคำนึงเห็นโทษ (๕) “นิพพิทานุปัสสนาญาณ” ญาณอันคำนึงเห็นด้วยความหน่าย (๖) “มูญจิตุกัมมตาญาณ” ญาณอันคำนึงด้วยใคร่จะพ้นไปเสีย (๗) “ปฏิสังขานุปัสสนาญาณ” ญาณอันคำนึงพิจารณาทบทวนเพื่อหาทาง (๘) “สังขารุปกขาญาณ” ญาณอันเป็นไปโดยความเป็นกลางต่อสังขาร (๙) “สังขานุโลมิกญาณ-อนุโลมญาณ” ญาณอนุโลมแก่การหยั่งรู้อริยสัจจ์] ฉะนั้น ในบรรดาธรรมทั้งหมดข้างต้นนี้ หมายถึง ขั้นตอนในการทำ “สังขารนิมิต” ทั้งภายในและภายนอกของจิตแห่งตนที่มโนการกรรมฐาน [ขันธวินิมุต = ภาวะที่ปราศจากขันธ] เพื่อให้บรรลุถ่วงถึง “อริยมรรค” ทั้ง (๑) “มรรค ๔-มคคญาณ” และ (๒) “อริยมรรคมีองค์ ๘” ซึ่งจิตต้องสัมปยุตต์ด้วย

องค์มรรค [มัคคังคะ] ทั้ง ๘ ประการ อันประเสริฐ กับ “มรรค ๔ แห่งโลกุตตรมรรค” ได้แก่ “โสดาปัตติ
มรรค-สกทาคามีมรรค-อนาคามีมรรค-อรหัตตมรรค” [ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในหนังสือคู่มือปฏิบัติธรรม
ฉบับย่อ “**มัชฌิมาปฏิปทา: วิถีแห่งอัจฉริยะและความหลุดพ้น**” สามารถดาวน์โหลดที่เว็บไซต์ Siripat.Com]

เพราะฉะนั้น คำว่า “นามรูป” จึงหมายถึง “**ขันธ ๕ ที่มีเจตนาของบุคคลครอบงำด้วยกิเลสตัณหา**” จึงทำให้
บุคคลนั้น เกิดความยึดมั่นถือมั่นใน “**ขันธ ๕**” ดังกล่าวนั้น ส่วนคำว่า “**วิชา**” [ปัญญารู้แจ้ง = วิชา ๓-
วิชา ๘-อภิญาญา ๖-วิปัสสนาญาณ ๕-และ-มโนมยิทธี ซึ่งหมายถึง “**ฤทธิ์-เดช-ฤทธิ์เดช-อิทธิ-อิทธิฤทธิ์**”
หรืออีกนัยหนึ่ง “**จักขุ-ญาณ-ปัญญา-วิชา-อาโลโก**” อันเป็น “**ยถาภูตญาณทัสสนะ**”] กับ “**จรณะ**” [ปฏิปทา
อันยิ่ง = **ศีลสัมปทา ๑-อปณณกปฏิปทา ๓-สังกรรม ๗-และ-ฌาน ๔**] นั้น เป็นข้อสรุปแนวทางหนึ่งในการ
ปฏิบัติธรรมเพื่อทำให้จิตหลุดพ้นจากความยึดมั่นถือมั่นใน “**นามรูป-ขันธ ๕**” [อุปาทานขันธ] อันมีต้นเหตุมา
จาก “**อวิชา-โมหะ**” คือ **ความไม่รู้จริง ความหลงขาดสติ** ด้วยเหตุนี้ แนวทางประพฤติกปฏิบัติอันยิ่งโดย
“**มัชฌิมาปฏิปทา**” นั่นคือ “**อริยมรรคมีองค์ ๘**” จำแนกออกเป็น “**ภาวนา ๒**” หมายถึง **การทำให้มีขึ้นเป็นขึ้น**
การทำให้เกิดขึ้น การเจริญ การบำเพ็ญ การฝึกอบรม หรือ การเจริญพัฒนา โดยมีจุดประสงค์เพื่อให้เกิดวิชา
ได้แก่ (๑) “สมถภาวนา” คือ ฝึกอบรมจิตใจให้อยู่กับความตั้งงามเกิดความสงบ ซึ่งหมายถึง **การเจริญฌาน**
สมาบัติ เพื่อให้จิตเป็นสมาธิ “**จิตตสมาธิ-รูปาวจรกุศลฌานจิต**” ซึ่งประกอบด้วย “**ธรรมสมาธิ ๕**” ได้แก่
“ปราโมทย์-ปีติ-ปีติสัทธิ-สุข-สมาธิ” และเป็นระดับคุณภาพจิตที่เข้าถึง “**จตุตถฌาน**” [อุเบกขา-เอกัคคตา]
ที่เรียกว่า “**จิตประภัสสร**” [ภวังคจิต] คือ ภาวะจิตที่ “**หมดจด-สะอาด-บริสุทธิ์-ผ่องใส-เบิกบาน-ไม่มี**
มลทิน-ปราศจากอุปกิเลส-อ่อน-ควรแก่งาน-มั่นคง-ไม่หวั่นไหว” นั่นคือ **จิตที่ปราศจากนิรวณ** [นิรวณ ๕-
อวิชา-อรติ-อกุศลธรรมทั้งปวง] ที่สามารถนำไปใช้งานเป็น “**สมาธิในวิปัสสนา-จิตตัววิปัสสนา**” ที่เรียกว่า
“อริจิตต์” ซึ่งประกอบด้วยของค์มรรค ๓ คือ “**สัมมาวายามะ-สัมมาสติ-สัมมาสมาธิ**” (๒) “**วิปัสสนาภาวนา**”
คือ ฝึกอบรมเจริญปัญญาให้เกิดความรู้แจ้งชัดตามเป็นจริง ที่เรียกว่า “**อริปัญญา**” ที่ประกอบด้วยของค์มรรค
๒ คือ “**สัมมาทิฐฐิ-สัมมาสังกัปปะ**” ที่ทำให้เกิด “**ญาณทัสสนะ**” การหยั่งรู้ด้วยญาณในวิปัสสนา หรือ
“ยถาภูตญาณทัสสนะ” การหยั่งรู้ด้วยญาณในวิปัสสนาตามที่เป็นจริง ซึ่งหมายถึง **อริปัญญาในวิปัสสนา**
กัมมัญฐาน นั่นคือ “**โศภสญาณ-ญาณ ๑๖**” รวมทั้งบรรดา “**อริคมรรค**” ทั้งหลายที่เกิดขึ้น เช่น วิชา ๓-
อภิญาญา ๖-วิชา ๘ เป็นต้น โดยมีหลักธรรมสำคัญที่เป็นแกนนำในการทำลายกิเลสตัณหาที่สทรคอยู่กับ
“**นามรูป-ขันธ ๕**” [อุปาทานขันธ ๕-อุปาทานขันธ ๕ เป็นทุกข์] นั่นคือ “**วิปัสสนาญาณ ๘**” ดังที่กล่าว
มาแล้วข้างต้น ซึ่งทำให้ผู้ปฏิบัติบรรลุปฏิเวธเข้าถึง “**ภูมิแห่งอริยบุคคล**” [มรรค ๔-มัคคญาณ] โดยอาศัย
ปัญญาข้ามโคตรด้วย “**โคตรภูญาณ**” หลังจากนั้น ก็เป็นการเจริญโลกุตตรธรรมทั้ง ๘ ประการ ได้แก่ “**มัคค**
ญาณ ๔-ผลญาณ ๔-นิพพาน ๑” และ “**ปัจจบเวกขณญาณ**” ที่ประกอบด้วย “**ญาณทัสสนะอันมีปริวัฏฐิ ๓**”
ดังที่พระพุทธองค์ได้ปฏิญาณตนว่า ได้บรรลุถึงความตรัสรู้ “**อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ**” ด้วยประการฉะนี้.

